
I. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

УДК 339.133

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ ЯК РУШІЙНІ СИЛИ ТА ДЖЕРЕЛО СУПЕРЕЧНОСТЕЙ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Н. В. Безрукова, кандидат економічних наук

Глобалізація – це якісно новий ступінь розвитку довготривалого процесу інтернаціоналізації (транснаціоналізації) економічних, політичних, культурних і інших аспектів громадського життя, коли взаємозалежність національних соціумів досягла такого рівня, що почалися зміни у житті всієї світової громади, яка поступово перетворюється на цілісний організм. Глобалізація економіки, перш за все передбачає зростаючу економічну відкритість країн, лібералізацію національних режимів торгівлі та капіталопотоків, формування глобального фінансового ринку та загальносвітового інформаційного простору.

Транснаціоналізація господарського життя є однією з основних складових глобальної економіки. Вона як складовий елемент глобалізації прямо впливала на її розвиток і майже стала її синонімом, сприяючи прискоренню процесу наближення та взаємопроникнення різних культур, цивілізацій, держав, регіонів, економічних систем, ринків і інститутів. Транснаціональні корпорації (ТНК) створили власні союзи та господарські партнерства, які пов'язані спільними майновими та немайновими відносинами, внутрішньофірмовим обміном і власністю на майже всі світові мо-

більні, мультифункціональні фактори виробництва.

Дослідженню сутності та ролі ТНК присвятили свої праці ряд закордонних і вітчизняних учених, серед яких особливо слід виділити наукові праці М. Портера, Дж. Даннінга, Е. Колді, А. Ругмана, Д. Лук'яненка, О. Білоруса, С. Сиденко, А. Філіпенка, А. Поручника, Я. Столярчук та ін.

Метою статті є дослідження особливостей транснаціоналізації сучасної глобальної економіки. Основними завданнями дослідження є такі: оцінка масштабів діяльності транснаціональних корпорацій і аналіз їх впливу на світову економічну систему.

Основними відмінними рисами транснаціоналізації є денациональне виробництво і транснаціональний рух товарів, послуг, знань, технологій і факторів виробництва на світових ринках і у глобальному економічному просторі. Інтернаціоналізація і транснаціоналізація як її вищий ступінь є не тільки факторами впливу, але й основними методами реалізації процесу глобалізації. ТНК стають активними факторами глобального диверсифікованого виробництва, міжнародної торгівлі, нових технологій і знань, професійного управління, економічної діяльності у більшості країн, ви-

ключного поглинання абсолютних та відносних переваг тощо. Вони є рушійними силами технологічного та наукового прогресу, розвитку виробничих сил і економічних зв'язків, розпоряджаються капіталом, володіють інформацією та політичним впливом. Проте ТНК породжують багато й негативних явищ, таких як монополізм, спекуляції, експлуатація тощо.

Наразі у світі функціонують понад 75 тис. ТНК, які мають 825 тис філій. На сьогодні монополізація капіталу досягнула свого найвищого рівня, охопивши майже всі країни світу. Це дає підстави говорити про формування ТНК нового типу – глобальних корпорацій, діяльність яких «покриває» країни світової тріади. Серед факторів, які справили вагомий каталізуючий вплив на масштаби та динаміку глобальної монополізації капіталу, можна виділити такі: загострення конкурентної боротьби між провідними ТНК за перерозподіл світової економічної влади, якісно новий рівень концентрації і централізації капіталу, поглиблення асиметричності економічного та інноваційного розвитку країн, «технологічний відрив» американський монополій від своїх основних конкурентів і формування у світовому господарстві нових центрів економічного суперництва [3].

Останнім часом спостерігається тенденція щодо наростання монополізації світової економіки. Так, за оцінками ЮНКТАД, за 1982–2007 рр. вартість продукції, виробленої іноземними філіями ТНК, зросла з 0,7 до 6,0 трлн дол. США, їхні сумарні активи – з 2,2 до 68,7 трлн дол., сукупний продаж – з 2,7 до 31,2 трлн дол., кількість зайнятих – з 21,5 до 81,6 млн осіб, а експортна діяльність – з 0,7 до 5,7 трлн дол. відповідно [5].

Однак слід наголосити, що відмінною рисою сучасних ТНК є не тільки колосальні масштаби їх діяльності, а стрімке наростання надконцентрації їх. капіталу, що надає цим компаніям нового статусу та робить їх майже невідконтрольними традиційним інститутам глобального менеджменту. Але, незважаючи на велику кількість ТНК, провідні позиції на кожному сегменті глобального ринку посідають нині лише 2–3 корпорації. Так, глобальний ринок цивільного літакобудування

контролюють лише дві компанії – «Boeing» та «Airbus Industry». 73 % обсягу глобального автомобільного ринку монополізували десять концернів, з-поміж яких провідні позиції посідають «General Motors» (13 % у 2006 р.), «Toyota» (11 %), «Ford» (9 %), «Renault-Nissan» (8 %), «Volkswagen» (8 %), «Hyundai-Kia» (6 %) та «Honda» (5 %) [1]. Найвищий рівень монополізації характерний галузям, що пов'язані з інформаційними технологіями. Так, компанія «Microsoft» контролює 90 % глобального ринку операційних систем для персональних комп'ютерів.

Дослідження міжнародної монополізації виявило цілком закономірний факт: у 1950–1960-ті рр. сформувалося 500 найпотужніших монополій, у 1970–1980-ті рр. – 200, а на даний час ідеться про концентрацію глобальної економічної влади в руках 100 і навіть 50 найвпливовіших корпорацій [3]. Економічна міцність найкрупніших ТНК дозволяє їм диктувати власну волю багатьом державам. Сукупні валютні резерви ТНК у кілька разів перевищують резерви всіх країн світу.

Найпотужніші транснаціональні корпорації перейшли до реалізації стратегій глобальної експансії, які передбачають насамперед поглиблення та ускладнення взаємовідносин між ними та розширення масштабів плано-мірності їхньої діяльності. Це в першу чергу стосується корпорацій, до складу яких входять підприємства, які пов'язані між собою міжфірмовими поставками продукції, технологічною залежністю. Якщо наприкінці ХХ ст. сучасні глобальні стратегії використовувалися найкрупнішими ТНК, то зараз їх опановують та використовують й інші корпорації. Однією з головних переваг міжнародного поділу праці є синергійні зв'язки між складними диверсифікованими системами, що розміщені у різних країнах і на різних ринках. Головна перевага глобальної стратегії ТНК полягає у зменшенні витрат, поліпшенні якості й асортименту товарів, розширенні преференцій споживачів та збільшенні конкурентних переваг. Однак глобальна стратегія має й ряд недоліків: необхідні додаткові витрати менеджменту для координації діяльності; стандартизований товар не завжди задовольняє потреби споживачів

у різних країнах; глобальна мотивація може порушити локальну мотивацію; стандартизований маркетинг зменшує здібність адаптації до потреб локальних споживачів; глобальна стратегія може призвести до втрати прибутку та конкурентної позиції в окремих країнах.

Всередині ТНК не діють закони вільного ринку, але формуються внутрішні ціни, які диктуються, власне корпорацією. Беручи до уваги кількість ТНК, їх розмір і економічну міцність, можна констатувати, що в рамках «вільного ринку» функціонує лише чверть світового ринку, решта три чверті охоплені специфічною корпораційно-командною системою [4].

Процеси глобалізації зменшують економічний суверенітет як атрибут влади національних держав і потенціал економічного регулювання відповідних національних урядів, які стають залежними від «своїх» та іноземних ТНК і їх лобі. Сучасні ТНК функціонують як автономні суб'єкти, які визначають стратегію і тактику світогосподарської поведінки, незалежно від пануючих політичних еліт, які поступово стають самі залежними від них. Цей процес, що суперечить принципам демократичного устрою, меншою мірою простежується у країнах «золотого мільярду», і тим більше очевидний, чим слабкіше держава в економічному та воєнно-політичному відношенні.

В умовах економічної глобалізації держава не може настільки ж ефективно, як раніше, використовувати традиційні інструменти макроекономічного регулювання, такі як: імпорتنі бар'єри, експортні субсидії, курс національної валюти, ставка рефінансування Центрального банку. Транснаціональні корпорації і банки за необхідності протиставляють таким діям свої міцний економічний потенціал та розвинутий механізм лобіювання власних інтересів у різних країнах, що часто нівелює очікуваний державою ефект від подібних заходів, а іноді навіть спричиняє шкоду даній країні.

З ослабленням впливу на світогосподарські процеси національних держав посилюється роль інститутів, які формують «каркас» системи глобального менеджменту. До них належать міжурядові та неурядові організації, які, будучи підконтрольними глобальному фінан-

сово-промислового капіталу, забезпечують його безперешкодне проникнення у будь-які країни з метою одержання надприбутків [3].

Слід відмітити, що і «плоди» науково-технічної глобалізації, які в принципі можуть використовувати все людство, у першу чергу служать інтересам ТНК та країн «золотого мільярду». Тільки 15 % населення, яке сконцентровано у цих країнах, забезпечує майже всі світові технологічні інновації. Біля 1/2 частини решти населення світу здатна використовувати дані технології, тоді як 1/3 населення ізольована від них, не здатна ні створювати власні інновації, ні використовувати зарубіжні технології [2].

Характерною рисою сучасного світового ринку є посилення глобальної конкуренції у сфері виробництва та збуту товарів і послуг. Вона відбувається як на рівні монополій, так і на рівні підприємств монополізованого та немонополізованого секторів. Прагнучи досягти успіху у конкурентній боротьбі, ТНК спрямовують свої капітали у найбільш прибуткові галузі з високою продуктивністю праці та відносно низькими виробничими витратами. Саме ці галузі світової економіки найбільшою мірою залучені у процеси глобальної монополізації капіталу. Це призводить до деформації пропорцій глобального виробництва та загострення суперечностей як між монополіями, так і між підприємствами монополізованого та немонополізованого секторів. Глобальні корпорації підпорядковують власним інтересам дрібний і середній бізнес, формуючи глобальну пропозицію і попит, визначаючи при цьому напрями й динаміку розвитку найважливіший галузей світової економіки. В результаті цього вихід на міжнародний ринок неглобальних компаній стає майже неможливим.

Діяльність транснаціональних структур загострює антагонізм між глобальним капіталом і найманими працівниками з приймаючих країн. Зростання вимог до найманої праці супроводжується прагненням скорочення витрат на її оплату. Таким чином, відбувається скорочення зайнятості в метрополіях на фоні зростання кількості іноземних працівників. Але зростання частки іноземного контингенту найманих працівників корпорацій відбуваєть-

ся на тлі стрімкого скорочення ними робочих місць. Про це свідчить той факт, що з початку 1990-х рр. сукупна зайнятість у десяти найбільших світових монополіях скоротилась із 2,5 до 1,9 млн осіб [3]. Водночас діяльність сучасних ТНК спричиняє стрімке майнове розшарування між населенням розвинутих держав і країн третього світу, а також багатими й бідними верствами населення всередині держав.

Економічна глобалізація є об'єктивним процесом, який має суперечливий і неоднозначний характер. Суперечливість глобального економічного розвитку зумовлена в першу чергу зіткненням інтересів суб'єктів глобальної економічної системи, зокрема транснаціональних корпорацій, вплив яких постійно зростає. Слід особливо підкреслити, що дії ТНК з реалізації власних економічних інтересів часто обмежують можливості решти суб'єктів (держав, міжнародних організацій, регіональних інтеграційних угруповань та ін.) щодо впливу на умови функціонування глобальної економічної системи. Отже, дії міжнародних корпорацій спричиняють проти-

дію інших суб'єктів світової економіки, що є джерелом суперечностей глобалізаційного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюллетень иностранной коммерческой информации. – 2007. – № 149–150. – С. 8.
2. Паньков В. С. Глобализация экономики: некоторые дискуссионные вопросы / Мировая экономика и сфера сервиса : сб. науч. трудов и выступлений / В. С. Паньков ; под ред. С. А. Карпова. – М. : МГУ Сервис, 2008. – С. 383–391.
3. Столярчук Я. М. Глобальні асиметрії економічного розвитку : монографія / Я. М. Столярчук. – К. : КНЕУ, 2009. – 302 с.
4. OECD Factbook 2008: Economic, Environmental and Social Statistics. Science and Technology. Research and Development (R&D). – OECD 2008. – P. 169.
5. World Investment Report 2008: Transnational Corporations and Infrastructure Challenge. – United Nations. – New York, Geneva, 2008. – P. 10.

УДК 94:338.22(477)«18/19»

ПІДХОДИ ДО ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

І. В. Лантух, кандидат економічних наук

Відомо, що невід'ємним атрибутом ринкового суспільства є підприємництво. Саме воно є важливим елементом розвитку економіки, механізмом його «неспокою». Будучи соціальним феноменом, підприємництво віддзеркалює не тільки базисні засади суспільства, але й історичні особливості його розвитку, соціокультурні особливості, форми легалізації, що створюють основу для виділення в суспільстві певного типу особистості підприємця. Підприємець – є головний актор ринкових відносин, який акумулює в собі якості зовсім нової моделі людини. Все це актуалізує проблему

формування ринкової економіки в Україні, враховуючи загально людський досвід і специфіку національних українських теренів.

Класичні та сучасні теорії підприємництва не відпрацювали єдиного погляду на його природу, сутність, зміст, функції. Причина цього криється в тому, що воно виявляється у різноманітних формах – категорія, явище, форма організації, метод господарювання, елемент ринкової економіки.

Основним надбанням у визначенні підприємництва є праці західноєвропейських класиків Контільона, А. Тюрго [1], Ф. Кене [2],